

Др Миодраг А. Јовановић

ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Др Ивана Крстић

доцент Правног факултета Универзитета у Београду

ЉУДСКА ПРАВА У XXI ВЕКУ: ИЗМЕЊУ КРИЗЕ И НОВОГ ПОЧЕТКА

Аутори настоје да скицирају досадашњи развој међународног права људских права. У том смислу истичу да развитак ове области права представља искорак у односу на класично међународно право, утолико што је дошло до признања међународноправног субјективитета појединца, као и до рађања својеврсног глобалног цивилног друштва. Документ којим је утврт тај пут била је Универзална декларација о људским правима из 1948. године. Данас, шест деценија од њеног доношења, могуће је, ипак, уочити извесне знакове кризе целокупног пројекта развитака људских права. Његове присталице неретко заговарају неку врсту ексклузивизма у погледу природе ове области права, чиме доприносе фрагментацији међународног јавног права. Истовремено, међународне невладине организације у овом домену предмет су критика због свог пристрасног политичког ангажмана и одсуства одговорности. Најзад, пројекту људских права се пребацује да намеће културне обрасце западних друштава. Аутори, отуда, закључују да је право време за све искрене приврженике идеји људских права да се одрекну тријумфалистичке реторике и самозадовољства и да се посвете трезвеном и критичком самопромишљању о томе шта је учињено, шта се чини, а нарочито о томе шта тек треба да се уради у области заштите људских права.

Кључне речи: *Универзална декларација. – Фрагментација међународног права. – Универзалност људских права. – Криза људских права.*

У уводном делу своје књиге из 1989. године, која представља изванредан теоријски пример структуре међународне правне аргументације, Коскенијема покушава да оправда своје мишљење да

међународно право треба посматрати као „класично право мира које се бави међусобним односима суверених држава“, тиме остављајући по страни питања која се тичу рата, људских права и међународних организација. Као главни разлог оваквог става наводи чињеницу да би свако детаљније проучавање, како права везаног за рат, тако и оног везаног за људска права, аутоматски прерасло у нејасну филозофску расправу о праведном рату или о основним правима, а то је управо оно што аутори међународног права покушавају да избегну. Зато Коскенијемистиче да ће, иако је свестан значаја правичности у рату и индивидуалних права, „оставити по страни ова питања, пошто су она очигледно у сукобу са општеприхваћеним ставовима о томе шта је важно у међународном праву“.¹

Без обзира на то што постоје аргументи који се могу изнети у прилог Коскенијемистичевог става, готово је немогуће оспорити чињеницу да је управо питање људских права представљало разлог опоравка међународног правног поретка након Другог светског рата. Још 1942. године, Савезничке снаге, које су према Рузвелтовом предлогу преименоване у Уједињене нације – донеле су своју Декларацију, у чијој се преамбули оправдавају координирани војни напори држава потписница изјавом да је

потпуна победа над њиховим непријатељима од битног значаја за одбрану живота, слободе, независности и верске слободе, као и за очување људских права и правде у њиховим земљама и будући да сада воде заједничку борбу против силових и бруталних сила које покушавају да подјарме свет.²

Стога не чуди што је, након пораза Сила осовине, један од најзначајних докумената, којим је постављен темељ новом међународном правном поретку, била управо Универзална декларација о људским правима из 1948. године. Према речима Игњатијефа, овај документ је био „део ширег преуређења нормативног поретка послератних међународних односа, осмишљен са циљем да створи бедем у одбрани од варваризма“.³ Након њега, 1966. године, донета су два, правно обавезујућа међународна пакта о људским правима. Значајно нова, и у сваком случају позитивна обележја тог поретка, односила су се на међународно признање појединаца и њихових права, као и на појаву онога што ће постати познато као „глобално цивилно друштво“ – локалне и међународне невладине организације које активно учествују у унутрашњој и спољној политици енергично се за-

¹ M. Koskeniemi, *From Apology to Utopia – The Structure of International Legal Argument*, Helsinki 1989, xxv.

² Declaration by United Nations, 1 January 1942, доступно на адреси <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1942/420101a.html>.

³ M. Ignatieff, *Human Rights as Politics and Idolatry*, Princeton – Oxford 2001, 5.

лажући за људска права. Временом, а нарочито након нестанка биполарног света деведесетих година XX века,⁴ ови нови актери на међународној сцени успели су толико да измене традиционално виђење међународног правног поретка да су данас поједини аутори спремни да прихвате оно што је Коскенијем 1989. године изнео као „опште-прихваћени став о томе шта је важно у међународном праву“, у којем нема места за право људских права.

Заправо, ни сам Коскенијем се више не држи тврдње да право људских права само „допуњава главни корпус (међународног права) или из њега произилази“.⁵ Напротив, у својству председавајућег Студијске групе при Комисији за међународно право, која је недавно припремила детаљан извештај о процесу „фрагментације међународног права“,⁶ он често наводи право људских права као пример такозваног „засебног“ правног режима који постоји унутар система међународног права.⁷ У овом извештају, генерално се указује на проблем

да је такво специјализовано доношење закона и стварање институција најчешће праћено релативним непознавањем законодавних и институционалних активности у суседним областима, као и непознавањем општих принципа и праксе међународног права. Последице тога јесу сукоб између правила или система правила, одступања од уобичајене институционалне праксе, а можда чак и немогућност општег сагледавања права.⁸

⁴ Игњатијеф запажа: „Након четрдесет година поштовања суверености држава, Уједињене нације су, деведесетих година, одлучиле да оформе сопствени кадар активиста који се баве заштитом људских права, под вођством Високог комесара за људска права.“ *Ibid.*, 11.

⁵ M. Koskeniemi, xxv.

⁶ *Fragmentation of International Law. Problems Caused by the Diversification and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the International Law Commission*, чију је финалну верзију припремио Marti Koskeniemi, A/CN.4/L.682, 13 April 2006. 42 финална закључка садржана су у *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From the Diversification and Expansion of International Law: Report of the Study Group of the International Law Commission*, A/CN.4/L.702, 18 July 2006, 7–25. О фрагментацији међународног права вид. и Б. Ракић, „Фрагментација међународног права и европско право – на Западу нешто ново“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/2009, 122–147.

⁷ У најширем смислу, „читаве области функционалне специјализације, дипломатске и научне експертизе, описане су као засебне (без обзира на то да ли је овај термин употребљен или не), а то значи да су осмишљена посебна правила и технике тумачења и примене. На пример, области као што су, између осталих, ‘право људских права’, ‘право СТО-а’, ‘европско право/право Европске уније’, ‘хуманитарно право’, ‘космичко право’, често су окарактерисане као ‘специјалне’, а то значи да се претпоставља да ће правила општег међународног права бити измењена, па чак и искључена из њихове примене.“ *Fragmentation of International Law. Problems Caused by the Diversification and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the International Law Commission*, 68.

⁸ *Ibid.*, 11.

Могло би се рећи да се овај тренд „фрагментације“ општег међународног права најбоље огледа управо на пољу права људских права. Наиме, стручњаци који проучавају људска права често своју дисциплину сматрају супериорном у односу на „остатак“ међународног права. Погледајмо, на пример, Рајсманову изјаву да „међународни програм људских права није тек ситан додатак традиционалном корпусу међународног права, није само још једно ново поглавље унето у традиционалне уџбенике међународног права“;⁹ Иако је тачно да је међународно право људских права донело са собом једну сасвим нову улогу, сличну оној коју има уставно право,¹⁰ а то је ограничавање онога што би државе могле да ураде грађанима у оквиру својих надлежности, оно има исту суштинску особину коју има опште међународно право – непостојање довољно ефикасних метода примене. Стога право људских права „генерално не обавезује владе противно њиховој вољи“;¹¹ а судови за људска права са овлашћењем да врше судску контролу и са обавезном јурисдикцијом „остају пре изузетак, а не правило, нарочито на глобалном нивоу“.¹² С друге стране, тамо где се одлуке тела задужених за људска права више поштују, као што је случај са Европским судом за људска права, ови органи

развијају стабилну судску праксу унутар које се принципи тумачења који се примењују на споразуме о људским правима разликују од принципа који се примењују на остале споразуме, чиме се омогућава активна улога органа задужених за људска права.¹³

Ово активно учествовање, заправо, илуструје већи степен институционалне аутономије коју су постигли ови органи.¹⁴

На општијем плану, језик људских права најчешће постаје *lingua franca*, чак и у функционисању таквих институција као што су Светска банка или Међународни монетарни фонд, које би, по самој својој природи, требало првенствено да буду вођене логиком економ-

⁹ M. Reisman, „Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law“, *American Journal of International Law* 4/1990, 872.

¹⁰ Вид. чланак Ван Акенове у овом броју о улози људских права у конституционализацији међународног јавног права.

¹¹ S. Gardbaum, „Human Rights as International Constitutional Rights“, *The European Journal of International Law* 4/2008, 763.

¹² *Ibid.*, 751.

¹³ Коскенијемми посебно наводи случај *Belilos v. Switzerland*, 29. април 1988, *Series A*, Vol. 132, § 50, као формални изазов општем уговорном праву у погледу резерви. M. Koskeniemi, „Constitutionalism, Managerialism and the Ethos of Legal Education“, *European Journal of Legal Studies* 1/2007, 6, доступно на <http://www.ejls.eu/>. Упор. *The Impact of Human Rights Law on General International Law* (eds. M. T. Kamminga, M. Scheinin) Oxford 2009, нарочито поглавља 2, 3 и 4.

¹⁴ Вид. Поповићев чланак у овом броју о „аутономним правним концептима“ Европског суда за људска права.

ских вредности. То је оно што Кинли описује као *реакционарни фундаментализам* људских права, то јест, као „тенденцију ка јеванђељу људских права где се људска права рекламирају као панацеја за многе или чак све друштвене, правне и економске болести“.¹⁵ Оно је што је проблематично у вези с овим догађајем јесте то да „што се људска права више шире, њихова дистинктивност се смањује. Способност да се говори језиком људских права постаје жељена *carte blanche*, ненадмашно обележје легитимности.“ Стога,

ако све институције обезбеђују неку врсту користи и ако се све користи могу окарактерисати као права оних којима те користи припадају, онда фрагментација достиже свој врхунац као институционални пандан потпуној неодређености права људских права.¹⁶

Осим тога, са стицањем власти и овлашћења, „обим и делокруг [међународних људских права] постају све више нејасни“, што се нарочито огледа у тешкоћи да се направи одговарајући баланс између људских права и суверенитета, као и да се одреде разлози којима се оправдава такозвана хуманитарна интервенција.¹⁷ Нарочито је након интервенције НАТО-а на Косову постало очигледно да се ови разлози проналазе на пољу политичког морала (на пример, „крајња хуманитарна нужда“¹⁸), а не у сфери установљених правила међународног права. По мишљењу великог броја правника, оваквим поступањем не само да се крши међународна владавина права,¹⁹ већ се, као што истиче Чинкинова, „селективношћу (такође) подрива морални ауторитет.“ Она примећује да

приврженост људским правима коју хуманитарна интервенција наводно подразумева не значи једнакост права широм света. Људска права неких људи ваља више заштитити од права неких других људи. Војна интервенција у име жртава

¹⁵ D. Kinley, „Human Rights Fundamentalisms“, *Sydney Law Review* 4/2007, 547.

¹⁶ M. Koskeniemi, P. Leino, „Fragmentation of International Law? Postmodern Anxieties“, *Leiden Journal of International Law* 3/2002, 570.

¹⁷ M. Ignatieff, 17. Међународни панел експерата предложио је употребу новог термина – „дужност да се пружи заштита“ уместо уобичајеног термина – „хуманитарна интервенција“, зато што овај последње поменути израз „нужно више пажње посвећује захтевима, правима и прерогативима држава које ће можда интервенисати, него ургентним потребама оних који евентуално могу имати користи од такве акције.“ International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, Ottawa 2001, 16.

¹⁸ Овај термин је први пут употребио Николас Џ. Вилер (Nicholas J. Wheeler) у својој књизи *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford 2000.

¹⁹ Вид. Браунлијев чланак у овом броју о односу политике људских права према међународној владавини права.

злоупотребе правâ није спроведена, између осталог, у Судану, Авганистану или Етиопији. У Руанди се догодила са закашњењем и нажалост, била је непримерена.²⁰

У борби за људска права у првим редовима широм света налазе се домаће и међународне невладине организације, као и различите специјализоване међународне организације. Као што Игњатијеф примећује, оне често своју борбу описују као „анти-политику која брани универзалне моралне захтеве осмишљене тако да делегитимишу ‘политичка’ (тј. идеолошка или секташка) оправдања злоупотребе људских права“. Међутим, у пракси

непристрасност и неутралност су немогуће колико и универзална и једнака брига за свачија људска права. Активизам у области људских права подразумева стављање на нечију страну, мобилисање бирачких тела довољно јаким да натерају људе који крше људска права да то не чине.

Као последица тога, „активизам у области људских права осуђен је на то да буде пристрасан и политички“.²¹ Ово и не би била тако несавладива препрека да активисти борбе за људска права, а нарочито они који не раде у местима из којих потичу, одговорно обављају своју улогу. Нажалост, ово понекад није случај. Подсетимо се, на пример, недавног *CNN*-овог прилога, када се представница истакнуте међународне невладине организације за људска права уживо јавила са једне од жестоко бомбардованих палестинских локација – наводно упоришта Хамаса – где је било на десетине цивилних жртава. Упитана за коментар, она је, иако није провела много времена на том подручју, спремно одговорила да се ради о *prima facie* ратном злочину. Такве исхитрене и немарне изјаве, које су далеко од детаљног проучавања чињеничног стања,²² разлог су што велики број аналитичара доводи у питање одговорност у раду невладиних организација. Оне не само да нису потписнице међународних споразума о људским правима,²³ већ, будући да су састављене од малих група људи, „њихово функционисање, као и изношење њихових циљева генерално се налази у рукама малобројне елите.“ Стога, „не постоји никаква одговорност према јавности уопште, па чак је и одговорност према сопственом чланству понекад лоше организована“.²⁴

²⁰ C. M. Chinkin, „Kosovo: A ‘Good’ or ‘Bad’ War?“, *The American Journal of International Law* 4/1999, 847.

²¹ M. Ignatieff, 9.

²² О значају утврђивања чињеничног стања као неопходног предуслова за независно судство, које је најбољи заштитник људских права, вид. Флајнеров чланак у овом броју.

²³ Према речима Гардбаума, то је за конституционалистичку парадигму међународног права „свакако значајно ограничење“. S. Gardbaum, 763.

²⁴ C. Tomuschat, *Human Rights – Between Idealism and Realism*, Oxford 2008, 283.

Други извор потенцијалне кризе данашњих људских права односи се на њихову претензију ка универзалности.²⁵ Према речима Игњатијефа: „Доктрина људских права је данас толико јака, али и толико непромишљено империјалистичка у својој претензији ка универзалности, да је сама себе изложила озбиљном интелектуалном нападу“.²⁶ Иако највећа критика долази из Ислама и источне Азије, а у нешто мањем обиму и са самог Запада,²⁷ озбиљни изазови упућени универзалности овог концепта могу се пронаћи и у другим деловима света. Требало би, ипак, разликовати две врсте критике. Док се код првог скупа случајева, сâмо утемељење доктрине о људским правима доводи у питање, због њеног западњачког, индивидуалистичког порекла,²⁸ у извесном броју других случајева, често се претензија ка универзалности доживљава као прикладно идеолошко средство за промовисање одређених политичких интереса западних земаља у тим деловима света.²⁹

Забринутост због позападњаченог тумачења садржаја концепта „универзалних људских права“ изражена је још 1947. године, када је Америчко антрополошко друштво (*American Anthropological Association*), у писму предатом Комисији за људска права при Уједињеним нацијама, изразило своју зебњу наглашавајући да „се права човека у двадесетом веку не могу ограничавати стандардима било које појединачне културе, нити се могу наметати због тежњи било ког појединачног народа“.³⁰ У нешто блажој форми, ова порука поновљена је у *Декларацији о антропологији и људским правима* из 1999. године, у којој ова организација истиче да њен приступ антрополошким принципима поштовања конкретних разлика међу људима „одра-

²⁵ Вид. Ан-Наимов чланак у овом броју о парадоксу везаном за универзалност људских права.

²⁶ М. Ignatieff, 58.

²⁷ Један од најснажнијих изазова представљен је у А. Pollis, P. Schwab, „Human Rights: A Western Construct With Limited Applicability“, *Human Rights: Cultural and Ideological Perspectives* (eds. A. Pollis, P. Schwab), New York 1979, 1.

²⁸ У вези са исламским изазовом ове врсте, вид. нпр. S. A. Aldeeb Abu-Sahlieh, „Muslims and Human Rights: Challenges and Perspectives“, *Human Rights and Cultural Diversity* (ed. W. Schmale) Goldbach 1993. У вези са изазовом који стиже из Азије, вид. нпр. О. Yasuaki, „In Quest of Intercivilizational Human Rights: ‘Universal’ v. ‘Relative’ – Human Rights Viewed From an Asian Perspective“, *Asia Pacific Journal on Human Rights and the Law* 1/2000. Оба чланка, међутим, наглашавају такође лицемерну природу политике Запада, у којој се користи дискурс људских права, иако су она често у сукобу са самим принципима за које се Запад наводно залаже.

²⁹ Ово се веома често дешава у друштвима југоисточне Европе. Вид. генерално, М. А. Јовановић, „On Obstacles to Building a Culture of Human Rights in the South East Europe Region“, *Human Rights Tribune* 3/2003.

³⁰ The Executive Board, American Anthropological Association, „Statement on Human Rights“, *American Anthropologist* 4/1947, 543.

жава приврженост људским правима које је у складу са међународним принципима али није њима ограничено“.³¹ Декларација тако позива антропологе да активно учествују у актуелној дебати о утемељењима људских права. У овој дебати не учествују само стручњаци из те области, већ и аутори који се баве општим међународним правом, теоретичари политичких збивања, као и филозофи.³²

Када се узме у обзир све што је горе наведено, чини се да не би било претерано рећи да програм људских права – како политички, тако и правни – тренутно пролази кроз нестабилну фазу, а можда чак доживљава и праву кризу. Од усвајања Универзалне декларације, сведоци смо како се широм света јављају јуристичке револуције, револуције у заступању и примени, које доводе до појаве глобалне културе људских права.³³ Међутим, као и код свих успешно завршених револуција, време је да се сви они који су привржени људским правима одрекну егзалтације, тријумфалистичке реторике и самозадовољства и да се посвете трезвеном и критичком самопромишљању о томе шта је учињено, шта се чини, а нарочито о томе шта тек треба да се уради. На почетку овог миленијума, људско достојанство се константно, на бруталан начин гази у различитим деловима света,³⁴ а људска права се генерално сусрећу са озбиљним изазовима, од којих је светска борба против тероризма само један од најчешће спомињаних.³⁵ Поред обавезе да се успешно и јасно одупру овом изазо-

³¹ Committee for Human Rights, American Anthropological Association, „Declaration on Anthropology and Human Rights (1999)“, *Human Rights – An Anthropological Reader* (ed. M. Goodale), Oxford 2009, 102.

³² Вид. нпр. недавну расправу инспирисану чланком Џека Донелија (Jack Donnelly) „The Relative Universality of Human Rights“, *Human Rights Quarterly* 2/2007. Након ње уследили су коментар Мајкла Гудхарта (Michael Goodhart) „Neither Relative nor Universal: A Response to Donnelly“, *Human Rights Quarterly* 1/2008, као и Донелијев одговор „Human Rights: Both Universal and Relative (A Reply to Michael Goodhart)“, *Human Rights Quarterly* 1/2008. У вези са интересантним филозофским проучавањем овог проблема, вид. нпр. W. J. Talbott, *Which Rights Should Be Universal?*, Oxford 2005.

³³ М. Ignatieff, 5 и даље. Вид. у овом броју чланак Хасанбеговићеве на тему културе људских права.

³⁴ На пример, у време писања овог текста, авганистански Врховни суд потврдио је казну којом је двадесеттргодишњи авганистански студент новинарства Сајед Первес Камбаш осуђен на двадесет година затвора. Њега је првобитно локални исламски суд осудио на смртну казну само зато што је преносио критику оних који су Куран погрешно тумачили тврдећи да се у њему оправдава угњетавање жена. Не чуди онда што је 2007. године, на Дан људских права, Генерални секретар Уједињених нација прогласио почетак једногодишње кампање на нивоу целокупног система Уједињених нација, поводом шездесетогодишњице Универзалне декларације, са службеном паролом „Достојанство и правда за све нас“. Вид. Ботин чланак у овом броју о људском достојанству као спорној уставној вредности.

³⁵ Вид. чланак Барак-Ерезове у овом броју о томе шта је то ново у иначе добро познатом изазову тероризма.

ву³⁶, али и раније поменути изазовима, аутори који се баве људским правима имају једнако важан задатак – да утврде границе своје дисциплине, као и обим примене права људских права. Стога теме којима би они требало да се баве, између осталог, укључују: однос између права људских права и хуманитарног права³⁷; статус права о мањинским правима, а нарочито потенцијалне сукобе између колективних мањинских права и индивидуалних права³⁸; питање да ли се, с обзиром на чињеницу да државе све више делују и изван сопствених граница, њихове обавезе према људским правима протежу и ван њихових граница, то јест, да ли би и у којој мери споразуми о људским правима требало да се примењују екстратериторијално (на пример, да ли би држава требало да сноси одговорност за кршење људских права које су извршиле корпорације које послују изван територије те државе)³⁹; да ли званична доктрина Уједињених нација о међусобној зависности и недељивости људских права, коју подржавају и Генерална скупштина и Канцеларија Високог комесара за људска права, може да буде утемељења у теорији и у пракси, или је она само „амбициозна политичка реторика без много садржаја“;⁴⁰ да ли је могуће, и пожељно, да међународни надзорни органи, као што је Високи комесар Уједињених нација за људска права, осмисле систем у којем ће приоритетни значај имати решавање проблема кршења људских права широм света,⁴¹ итд.

* * *

Кристијан Томушат завршава своју недавно објављену књигу *Human Rights – Between Idealism and Realism* (Људска права – између

³⁶ У вези са аутентичним приступом који активисти борбе за људска права применују када је реч о овом изазову, вид. говор извршног директора *Human Rights Watch*-а, К. Roth, „Human Rights as a Response to Terrorism“, *Oregon Review of International Law* 6/2004. У њему је посебан акценат стављен на политику Бушове администрације у овој области.

³⁷ Оракелашвили, на пример, тврди да хуманитарно право не може у потпуности да функционише као *lex specialis* права људских права. А. Orakhelashvili, „The Interaction Between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism or Convergence?“, *European Journal of International Law* 1/2008. Упор. Хартвигов чланак у овом броју о људским правима за време оружаног сукоба.

³⁸ Вид. Торнберџев чланак у овом броју о проблему да се утврди која врста људи и заједница има право на заштиту према Конвенцији о елиминацији свих облика расне дискриминације.

³⁹ Вид. панелску расправу – „The Extraterritorial Application of Human Rights“, *ASIL Proceedings* 100/2006.

⁴⁰ J. W. Nickel, „Rethinking Indivisibility: Towards A Theory of Supporting Relations Between Human Rights“, *Human Rights Quarterly* 4/2008, 985.

⁴¹ Вид. на пример, нацрт таквог система у F. Ni Aoláin, „Looking Ahead: Strategic Priorities and Challenges for the United Nations High Commissioner for Human Rights“, *Columbia Human Rights Law Review* 3/2004.

идеализма и реализма) поглављем насловљеним *Time for Hope, or Time for Dispair?* (Време за наду или време за очај?).⁴² Као што је претходно речено, иако се могу пронаћи добри разлози да се говори о некој врсти кризе у данашњем програму људских права, ситуација је свакако далеко од очаја. Заправо, ово је вероватно право време за нови почетак. Програм људских права, који је стварно настао са усвајањем Универзалне декларације о људским правима, прошао је кроз фазу адолесценције са својим многобројним успонима и падовима у шездесетим и седамдесетим годинама XX века; након распада биполарног света, он је успео да преживи период типичне кризе средњег доба када се, на моменат, чинило да сваки циљ треба и може да буде испуњен и да више не постоје никакве препреке; коначно, крај миленијума обележио је фазу разочарања, која је дошла са изненада поново откривеним претњама, изазовима, па чак и поразима. У својим шездесетим годинама, зрелост програма људских права требало би, пре свега, да се огледа у трезвености, конзистентности и осећају за реалне циљеве. На глобалној је заједници појединаца привржених идеји људских права да омогући да такав програм функционише и у будућности.

Dr Miodrag A. Jovanović

Associate Professor
University of Belgrade Faculty of Law

Dr Ivana Krstić

Assistant Professor
University of Belgrade Faculty of Law

HUMAN RIGHTS IN THE 21ST CENTURY: BETWEEN CRISIS AND A NEW BEGINNING

Summary

The authors tend to sketch the up to now development of international human rights law. In that respect, they emphasize that the development of this field of law represents a significant improvement of the classical international law, insofar as it recognized the legal subjectivity of individuals, and fostered the creation of a global civil society. The docu-

⁴² C.Tomuschat, 387–389.

ment that paved the way for this development was the 1948 Universal Declaration on Human Rights. Six decades later, it is possible, however, to trace certain signs of crisis of the human rights project. Its promoters often propagate some sort of exclusivism of this field of law, thus contributing to the fragmentation of public international law. At the same time, international human rights NGOs are subject to criticism for their politically biased engagement and the lack of responsibility. Finally, the human rights project is often criticized for imposing cultural patterns of Western societies. The authors, thus, conclude that it is the right time for sincere human rights devotees to abandon triumphant rhetoric and self-complacency and to engage in a sober and critical self-reflection of what has been done, what is being done and, in particular, what is yet to be done in the area of human rights protection.

Key words: *Universal Declaration. – Fragmentation of international law. – Universality of human rights. – Crisis of human rights.*